

Po zmajevih sledih: ribniško pripovedno izročilo o zmajih

Narava je mogočna prasila, ki ji ljudje kljubujemo, a se nam vedno znova upira z naravnimi nesrečami. Takšni so zakoni narave. Naši prednamci so pojasnila za to našli v duhovni kulturi. Bitja narave so urejala vsakdan.

V Ribnici so za to skrbeli zmaji – mitološka bitja, ki imajo obliko in značilnosti ptiča, kače in kuščarja. Zato lahko leta po zraku, živi v vodi ali podzemlju. Je povzročitelj neurij, toče in drugih vremenskih nepravil. Zmaju sorodno mitološko bitje je kača, ki je bila nekoč povezana s pozitivno simboliko vode in rodovitnosti, kasneje v krščanstvu pa obe nastopata v negativni prisposobi. V Sloveniji zmaja imenujemo tudi lintvern (iz nemščine: kača, črv, hudič) ali pozoj.

O zmajih je bilo v naših krajih veliko zapisanega, vendar nova odkritja še niso bila predstavljena. Nepričakovan utrinek starodavnega mita, ki bi odšel v pozabo, je obudil sogovornik z Brega:

»V Ribniški dolini sta pravza–prav gospodarila dva zmaja. Eden je bil doma pri Tenteri, eden pa pri Sv. Marjeti na Dolenjevaškem polju, kjer je tudi ena ponikalnica. In zaradi teh dveh, kadar sta se kregala in si prišla tako rekoč navzkriž, je nastalo slabo vreme in izbruhnila je povodenj. K Tenteri smo hodili še kot mulci. Kadar je bila voda visoka skoraj do vrha, je bobnelo. Prav bobnelo je! Ali se nam je samo zdelo, da so se tresla tla. Tastari ljudje so govorili. »Ne hodet ke, zmajə rogoviljo.« To so bile kot nekakšne pravljice. Stari ljudje so verovali v to in tudi strašili otroke s tem.«

V izročilu izvemo, da je Ribniška dolina zgodba o dveh zmajih. Zgodba o boju med nasprotnikoma se odvija v okolici ponorne jame Tentera, v bližini Žlebiča. O zmaju govori bajka o nastanku kraške jame, ki jo je objavil Rudolf Mohar v knjigi Srebrni zvon:

Kjer je danes Tentera, se je nekoč razprostiralo jezero, ob njem pa je stal grad, v katerem sta prebivala grofica Jera in zlobni graščak, ki se je neprestano izživil nad svojimi tlačani. Grof je imel globoko v kletih gradu priklenjenega zmaja. Svojim tlačanom je pretil, da bo odvezal zmaja. Ker je graščak zahteval visoko tlako, je grofica naskrivaj kmete oskrbovala s hrano. Kmetje so jo zaradi tega začeli klicati »tam Jera«. Po razkritju tega je graščak sklenil podložniške vreči zmaju. Grofica je ljudi rešila tako, da se je vrgla na zmaja in mu iztaknila oči. Zmaj se od jeze vdrl v zemljo in pod sabo pokopal grad z graščakom in grofico. V jamo, ki je nastala, pa je začelo odtekat je-

zero. Grofici v zahvalo so domačini v jamo stresali pšenico. Njej v spomin se jama danes imenuje Tentjara.

Sv. Jedrt (Jera) je znanilka pomladanskega dela na polju. Upodabljajo jo kot opatinjo, ki s palico varuje pred nadlogami. Zgodba kaže, da naj bi ljudje jamo obiskovali tudi z obrednimi nameni. Veličastni jamski spodmol je vzbujal strahospoštovanje. V bližini ponornega jamskega sistema Tentera so med kopanjem odvodnega jarka reke Bistrice odkrili odlomek bronastodobnega meča, ki nakazuje kultnost kraja. Jama in zgodba o zmaju sta spremljali akademskega slikarja Franca Miheliča, ki je otroštvo preživel v Dolenjih Lazih. Avtor obsežnih monografij o Miheliču, Jože Gostiša, je pripovedoval, da je bila Tentera v Miheličevem otroštvu njegov največji strah. Zbirka njegovih zgodnjih del zajema opus grafik z motivom Tentere. Gostiša je omenjal, da je umetnik na kamen naslikal tudi podobo Tentere, iz katere se vije zmaj.

Zgodba o dveh zmajih vodi v Dolenjo vas, kjer sredi Dolenjevaškega polja stoji kapela sv. Marjete, zavetnice kmetov in porodnic ter pastirica kač. Kapela stoji ob jamskem požiralniku, kar daje lokaciji poseben mitičen značaj. Po ljudskem izročilu naj bi iz jame ponoči prihajal zmaj. Kapela je ostanek prezbiterija prve dolenjevaške cerkve sv. Marjete, ki so jo porušili in iz njenega materiala sezidali farno cerkev sv. Roka, ki je stala sredi vasi. Kasneje so novo zgradili na Hribu. Kapelo lahko prištevamo med najstarejše v našem prostoru. Radu Radeščku so pripovedovali, da je prvotno cerkev postavila ribniška grofica na začetku dvanajstega stoletja v zahvalo, ko je v Ribnici prenehala divjati kuga, ali po drugi varianti, ko je bila odvrnjena turška nevarnost. V poznem srednjem veku jo omenja Pavel Bizancij v svojem popisu cerkva iz leta 1581. Kapelo krasí slika sv. Marjete, ki v levici drži na verigi privezanega ukročenega zmaja. Njena podoba simbolizira zavračanje poganskih bogov, kar je najbrž razlog za postavitev kapele. Bajka, ki jo je leta 1960 v šolskem glasilu Krošnja objavil dolenjevaški učenec, o nastanku kapele pripoveduje:

Kjer stoji danes kapelica sv. Marjete sredi Dolenjevaškega polja, je imel vhod v jamo

Slika Hansa Georgea Geigerfelderja, ki je nekoč krasila cerkev Sv. Jurija

velik in hud zmaj. Potreboval je veliko hrane. Vsako leto so mu morali dati tudi nekaj otrok. Če jih ni dobil, je pričel grozovito razsajati. Zemlja je kar pokala in nastajale so velike jame. Nekoč pa so si izmislili, da bodo jamo zasuli z ogromnimi skalami. Z vseh strani so začeli ljudje voziti velike skale. Jama so popolnoma zasuli in zmaj ni mogel ven. Divjal je po rovu, da se je zemlja tresla. Silil je pri votlini pri Belih stenah ven, a je bil prevelik. Napel je vse sile. Takrat pa se je zamajala vsa Velika gora in ga zasula pod seboj. Ljudje so bili rešeni zmaja. V spomin pa so sezidali kapelico sredi polja.

Zgodba pojasnjuje vzrok postavitve kapele. Ljudsko izročilo pa pravi, da zmaj ni bil premagan. Njegova sled namreč vodi na Veliko goro, kraško planoto, ki jo Valvasor opisuje kot divjino – pragozd, v katerega človek ni posegal. Na pobočju planote so bele stene Okamenelih svatov, ki naj bi jih ustvaril pobesneli zmaj. Lovci so se teh mogočnih skal izogibali, saj je tam Lintvernova jama, krajši, zasut jamski rov. Rudolf Badjura je v svojem vodiču Jugoslovenske Alpe o jami zapisal ljudsko pripovedko:

Iz jame pod Stenama ven prihaja Lintvern, zmaj. Besnel je in pustošil po Dolenjskem polju. Ugrabil je tudi mnogo deklet. Odkar so postavili kapelico sv. Marjete pri Dolenji vasi, je zmaj nehal pustošiti. Ni dolgo od tega, ko so hodile vsako leto procesije ljudi k Lintvernovi jami krotiti Lintverna, križi pred jamo so še iz tiste dobe.

Dodaja, da sta pred približno pet metrov dolgim in meter visokim rovom Lintvernovne

jame oziroma Jame pri treh križih tedaj še stala dva lesena križa. Jamo omenja še v delu *Ljudska geografija: Terensko izrazoslovje*, v katerem je kot zanimivost dodal fotografijo vhoda v Lintvernovno jamo, kjer sedi Badjura, ob njem pa stojita lesena križa, ki sta nekoč varovala vhod v jamo. Podobna pričevanja je zabeležil Valvasor v sosednjem Dobropolju, kjer so potekale procesije k trem jamam, iz katerih so prihajale nevihte. Podobni procesi so se odvijali konec osemnajstega stoletja v Rodiku na Krasu, kjer so romali k jezeru Čuk, v katerem je prebival lintvern »kačon«. K Lintvernovi jami so po pričevanjih romali vsaj še do začetka druge svetovne vojne. Jama je kot naravna in kulturna znamenitost pogosto omenjena v časopisnih, ki so izhajali v prvi polovici dvajsetega stoletja. Po izročilu in pisnih virih sodeč, naj bi v okolici Okamenelih svatov nekoč pustošil požar, zaradi česar je bilo pobočje gore golo in so bile Bele stene iz doline vidne v celoti. Arheološka najdba okrašenega fragmenta keramike, najdenega v Lintvernovi jami, dokazuje prisotnost ljudi že v srednjem veku. V jami so bile najdene tudi kosti jamskega medveda, ki si je bivališče v njej našel pred 25.000 leti. Je prav najdba njegovih kosti vzbudila domišljijo o zmaju? Mitičnost pokrajine vzbuja tudi Kačji hrbec, niz gričevja nad Rakitnico, ki spominja na valovito kačo.

Kaj je torej sporočilo zgodb o zmajih? Zgodbe o spopadih mitičnih razsežnosti spadajo med starodavne kozmološke mite o večnem obnavljanju harmonije med kaosom in redom. Z njimi so prednamci osmišljali svoj obstoj in pojave v okolju in prostoru, v katerem so živeli. Na tovrstne predstave so vplivala staroverska in kasnejša krščanska verovanja. V Svetem pismu Stare zaveze najdemo zgodbo o zmaju v podobi krilatega bitja – hudiča, proti kateremu se bori nadangel Mihael. Izročilo je močno vplivalo tudi na slovensko ljudsko izročilo o zmajih. Ribniška različica je izjemna, saj se v zgodbi srečamo z dvema zmajema. Eden je prebival v jami, drugi pa na vrhu Velike gore. V dolini je prišlo do njunega spopada. Zgodba spominja na baltsko-slovanski mit, ki govori o konfliktu med nebesnim bogom groma in nevihte Perunom, ki ima bivališče na drevesu ali gorskem vrhu, in nasprotnikom Velesom, ki v podobi medveda, kače ali zmaja živi na zemlji ali pod njo. Vzrok njunega dvoboja je Velesova kraja živine ali žene Gromovnika – boginje vode in zemlje Mokoš. Perunovi zmagi sledijo dež in poplave. Na njeno ime spominja ime vasi Makoše, ki leži na robu Dolenjevaškega polja. V pisnih virih je omenjena tudi kot Makoš ali Makoša. Vas naj bi zgradil pastir, ki je tam našel izvir. Zgodbo med dobrim in slabim junakom najdemo tudi v grški legendi o Sv. Juriju, vitezu, ki je rešil kraljevo hčer pred strašnim zmajem, ki je ustrahoval vso deželo. Najbrž najbolj znana podoba svetnika pri nas, je glavna oltarna slika iz ortneške grajske cerkve sv. Jurija. Ta je razstavljena v Narodni galeriji. Zanimivo je, da je avtor slike Hans Georg Geigerfeld, Jurijev boj z zmajem postavil in upodobil v sam prostor Ribniške doline.

Verovanja v zmaje so oddaljeni spomini na čase, ko je o usodi te doline odločalo nadnaravno. Mnogi zgodovinsko pomembni kraji se ponajšajo z zgodbami o zmajih in junakih, ki se borijo proti njim. Upodablajo jih v grbih, pustnih šegah, obrtništvu. Ribniška dolina je pokrajina s pestrim izročilom o zmajih, ki čaka, da ga predstavimo svetu.

Domen Češarek, Knjižnica Miklova hiša Ribnica

Viri in literatura

Badjura, R.: *Jugoslovenske Alpe*. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1922, 403.

Češarek, D.: *Tam med Malo in Veliko goró*. Ribnica: Knjižnica Miklova hiša Ribnica, 2019, 92–93.

Frelih, M.: O zmaju, ki je videl svetnika. *Sveti Jurij – Zavetnik Ptuja*. 2019, 7–27.

Gimbutas, M.: *The goddesses and gods of Old Europe*. London: Thames and Hudson, 1984.

Mohar, R.: *Srebrni zvon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985, 80–82.

Radešček, R.: *Slovenske legende*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983, 196.

Sever, R.: Zmaj v Dolenji vasi. *Krošnja* 2, 1960/61, št. 2, 23.

Toporov, V. in Ivanov, V.: *Mify narodov mira*. Moskva: Sovetskaja ènciklopedija, 1992, 450–456.

Lintvernovna jama (Rudolf Badjura, 1953)